

усіма іншими національностями, що мешкають тут, не володіє досвідом управління в поліетнічній державі. По-друге, усі національності на шляху до демократичних перетворень прагнуть виробити такі правила і норми співжиття поліетнічного суспільства, які б задовольняли учасників етнополітичного процесу. По-третє, вже вироблені політико-правові підвалини державного курсу в сфері міжнаціональних відносин, в яких враховано світовий досвід. Вони сформульовані у таких документах, як Конституція України, Декларація про державний суверенітет України, Декларація прав національностей України, Закон України «Про національні меншини України» та інші. Українська держава, виходячи із основних положень цих документів, визнаючи органічну єдність прав людини й прав національностей, гарантує всім громадянам України, незалежно від їх національного походження, рівні права і свободи у всіх сферах суспільного життя, підтримку самовизначення етноспільнот і їх розвитку у формах, які не створюють загрози територіальній цілісності країни, єдності українського народу й етнотолерантності націоутворень. Етнонаціональна політика української держави ставить за мету перетворити багатонаціональний склад свого суспільства з можливого джерела міжетнічних суперечок і конфліктів в підвалину зміцнення стабільності поліетнічного суспільства в складних умовах соціотрансформації.

Список літератури:

1. Майборода О. Етнополітика // Мала енциклопедія етнодержавознавства. К., 1996.
2. Мала енциклопедія етнодержавознавства. К., 1996.

Надійшла до редколегії 17.10.2000

*О.Ю. Данильчук, народний депутат України (Київ),
А.С. Захарчук, канд. іст. наук (Суми)*

УКРАЇНА І СВІТ: ДО ПРОБЛЕМИ ПОШУКУ ЗМІСТУ СПІВРОБІТНИЦТВА

Постання незалежної України – одна з найбільших подій ХХ ст. Вона знаменувала кінець останньої імперії в Європі. Тому проблема національного залишається актуальною не лише для України, а й для інших новостворених держав пострадянського простору. Про це свідчить не тільки політична практика в них, але й розлогі трактати різних дослідників. В цьому аспекті привертають увагу тези «Чи відродиться Союз? Майбутнє пострадянського простору», підготовлені Радою із зовнішньої та оборонної політики Росії, а також ряд інших матеріалів, які були опубліковані в російській пресі. Нашу увагу привертають ті положення, які стосуються того, що процес розпаду СРСР не став закінченим актом. Таким чином прогнозується можливість повторити «не унікальний для Росії прецедент «збирання» держави, що розпалася [1, с.9].

Як молода суверенна держава, Україна прагне чітко визначитись в новому для себе геополітичному оточенні. Однією з основних проблем, пов'язаних з витоками української нації і держави, є проблема впливів Сходу і Заходу на формування українського національного і відповідно державного життя.

Визначаючи місце і значення України в євразійському просторі, І.Крип'якевич писав: «Як римський Янус, Україна має два лиця – одне звернене до Заходу, друге – до Сходу. З західних країн вєли до нас карпатські переходи, шляхи на сухих вододілах і балтицькі ріки. Комунікація з Заходом не зустрічала ніяких перепон, і Україна була зв'язана дуже близько з Західною Європою і господарськими справами, і культурою. Зі Сходу йшов на українські землі великий комунікаційно-торговий шлях, що починався у Китаї, прохидив Монголію, Туркестан і над Каспієм входив в Європу» [2, с.22].

Історик і політолог Іван Лисяк-Рудницький, у трактуванні місця України між Сходом і Заходом, під терміном «Захід» розуміє Європу як спільність європейських народів, об'єднаних схожими соціальними і культурними характеристиками. На думку дослідника, «Україна «західна» постільки, поскільки вона становить органічну складову частину європейської спільноти народів» [3, с.1–2]. І далі він продовжує: «Я стверджував суттєво західний, європейський, характер України. Але це не значить, що я заперечує існування сильних незахідних елементів в українському національному типі» [3, с.3].

Таким чином, ми можемо стверджувати, що Україна є країною проміжної цивілізації. З огляду на це вона і повинна будувати свою зовнішню політику. Її головні засади, державні пріоритети та завдання визначено в «Основних напрямках зовнішньої політики України», які було затверджено 2 липня 1993 р. Верховною Радою України. Закладені у цьому документі принципи і надалі залишаються базовими для формування зовнішньополітичного курсу нашої держави.

Універсальність цих принципів дає змогу здійснювати зовнішньополітичний курс з огляду на прагматизм міжнародної діяльності України щодо відстоювання та забезпечення її національних інтересів, встановлення вмотивованого балансу політичних та економічних стосунків зі Сходом і Заходом, а також у інших географічних напрямках, використання всіх можливих зовнішньополітичних чинників для виведення України з крихової економічної ситуації і реалізації ринково орієнтованої програми соціально-економічних реформ.

Тому, не претендуючи на істину в останній інстанції, а також враховуючи складність та багатовимірність проблем, пов'язаних із зовнішньополітичним курсом Української держави, метою даної розвідки є вислідження таких аспектів відносин України з іншими державами:

– Україна і Західна Європа та США – проблема формування оптимальних форм співробітництва;

– Україна і Росія та країни співдружності – протиріччя пошуку взаємовигідних відносин.

22–26 травня 1995 р. в Токіо проходила чергова щорічна сесія Ради взаємодії. Це свого роду унікальне зібрання ветеранів політичної еліти планети, до якого входять колишні президенти і перм'єр-міністри з усіх континентів.

При обговоренні питань сесії підкреслювався факт зростаючої багатомірності світу. На місце колишньої дихтомії військової могутності Сполучених Штатів і їх союзників з одного боку і радянського табору з іншого (і за її рамками – так званого «третього світу»), ХХІ століття постане із зовсім іншою структурою могутності в світі. В наступному столітті, уже в першому чи другому його десятилітті, відповідно буде не менше 5–6 світових держав – США, Японія, Росія, Китай, Європейський Союз і Індія (якщо вона і надалі буде йти шляхом економічного прогресу). Не зайве зауважити, що із цих центрів сили два безпосередньо межують з Україною.

Сьогодні на Заході існує багато розробок стосовно політичних орієнтирів майбутньої України. При цьому Захід зацікавлений у тому, щоб Україна постала як центральноєвропейська держава. На цьому шляху, зокрема на думку З.Бжезинського, західні країни повинні розробити пакет допомоги на основі планів реформування в Україні економічної і політичної сфер життя. З огляду на те становище, яке займає Україна в геополітичному просторі, така допомога є виправданою [4, с.11].

Інший видатний американський політик, Г.Кісінджер, восени 1994 р., виступаючи на засіданні Американсько-українського Консультативного комітету, визначив три моделі, в яких може конструюватись зовнішньополітична діяльність України:

1. Інтеграція з Росією;
2. Інтеграція із Заходом;
3. Вільний дрейф з багатьма невідомими [5, с.7].

У видавництві корпорації «Ренд» вийшла стаття «Розширення НАТО – наступні кроки». У розділі «Український фактор» розглядаються три варіанти забезпечення безпеки України:

1. Так званий фінський взірець, коли Україна має прозахідну орієнтацію, політично і економічно стабільна, а у військовому відношенні – нейтральна.

2. Україна переорієнтує свою економіку в бік Росії, зберігаючи при цьому військовий нейтралітет (так звана «легка Україна»).

3. Україна як в економічному, так і в політичному відношенні реінтегрується з Росією (так звана «важка Україна») [5, с.7–8].

Ключову роль у стабільності української держави відіграє успадкована радянською імперією кримська проблема, яка у свою чергу, сфокусована на проблемі Чорноморського флоту. Американські експерти відзначають

важливу роль Сполучених Штатів у її розв'язанні, котрі тим самим показали, що вони:

1. Зацікавлені власне не в принципах поділу флоту, а в досягненні стабільності українсько-російських відносин.

2. Підтримують українську незалежність і територіальну цілісність.

3. Їхнє посередництво не порушує кримського лідерства [6, с.32].

Таким чином, прогностичні оцінки західних політиків і експертів щодо України, її ролі в світовому політичному процесі зумовлені геополітичним становищем молодого української держави. Більше того, на Заході і, в тому числі у Вашингтоні, усвідомлюють, яку роль відіграла Україна у самовизначенні Росії як держави, що задекларувала демократичний шлях розвитку. В США безспідставно вважають, що українські землі, населення та ресурси були одним з ключових елементів Російської імперії та Радянського Союзу. Захід остерігається, що повернення України до Росії означатиме відродження Росії як імперії. Як учасник тристоронньої угоди, Сполучені Штати виступають гарантом цілісності України та недоторканості її кордонів.

Якщо говорити про стосунки України з європейським співтовариством, то тут слід відмітити той факт, що Україна намагається бути активним учасником політичного життя даного регіону. Молода держава стала повноправним членом Ради Європи (РЕ). Ця подія є підтвердженням факту юридичного визнання авторитету України, її права на входження в усі європейські структури. Як результат, ми стаємо свідками створення на континенті такої ситуації, яка дає Україні шанс на подальше поглиблення демократичних реформ. І це не в останню чергу зумовлено тим, що РЕ може надати Україні допомогу у приведенні національного законодавства у відповідність до європейських стандартів, у розробці проєктів Цивільного та Цивільно-процесуального, Адміністративного та Адміністративно-процесуального кодексів. Рада Європи готова також допомогти у налагодженні механізму діяльності Конституційного Суду України, у створенні незалежної судової системи тощо.

Пріоритетним регіональним напрямком зовнішньої політики України є її діяльність у рамках організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Раді Північно-атлантичного співробітництва (РПАС) та Північноатлантичної Асамблеї (ПА).

Окремо слід сказати про співробітництво нашої держави з НАТО, якому сприяє реалізація прийнятої в Брюсселі в січні 1994 р. програми «Партнерство заради миру», що містить в собі нові ідеї і форми співробітництва НАТО і Східноєвропейських країн, не розширюючи при цьому самої структури організації. Приславшись до програми, Україна підтвердила тим самим свої фундаментальні політичні пріоритети і вибір на користь «повернення в Європу», від якої була штучно відчужена впродовж тривалого часу.

Таким чином, процес інтеграції України в європейський простір, досягнення збалансованості і стабільності між Україною і Європейським Співтовариством, з врахуванням геополітичного і військово-стратегічного аспектів, повинен позитивно позначитись на подальшому демократичному поступі України, на стабілізації ситуації на Європейському континенті.

Розвиток міжнародних економічних зв'язків України в цілому повинен органічно вписуватись в загальну стратегію перетворень української економіки, а саме: створення ринкової економіки, яка забезпечила б подолання відставання України від промислово розвинутих країн. Сучасний стан співробітництва українських і європейських фірм можна умовно назвати «спрощеною» формою співробітництва. Її основні характеристики такі:

1. Співробітництво між Україною і країнами ЄС сьогодні носить досить обмежений характер відносно номенклатури товарів, форм економічних зв'язків, впливу на українську економіку.

2. Україна, як і інші країни з перехідною економікою, виступає як реципієнт кредитів, грантів і інших коштів на двох – і багатосторонній основі, що виділяються на реалізацію окремих проектів створення ринкової інфраструктури і задоволення потреб в «критичному імпорті». А це призводить до збільшення зовнішнього боргу України і перетворення її в країну-боржника.

3. Товарна структура торгового обороту з країнами ЄС практично така ж, як і структура зовнішньої торгівлі в цілому (експорт товарів з низьким рівнем обробки, імпорт машин і технологічного обладнання, промислових товарів споживання і продуктів харчування). Тобто структура торгівлі між ЄС і Україною аналогічна структурі торгівлі між ЄС і країнами, що розвиваються.

4. В економічних зв'язках між українськими фірмами переважають звичайні експортно-імпорتنі операції, бартерний обмін, операції з сировиною. Тому європейські контрагенти поки що утримуються від великомасштабних інвестицій в українську економіку. Іншими словами, європейський ринок для українського бізнесу – це джерело товарів і валюти, а не капіталу і технологій.

5. Співробітництво відбувається на двосторонній основі, причому українські і європейські бізнесмени зацікавлені не стільки в зближенні національних законодавств і стандартів, скільки в конкретних угодах про взаємний захист інвестицій і відсутність подвійного оподаткування, можливість для європейських підприємців користуватися національними схемами страхування експортних кредитів і зарубіжних капіталовкладень.

Наведене дозволяє зробити висновок, що визначальною причиною такого становища в економічних відносинах України з Європою є політика реформ, яка базується на принципах ліберальної моделі економічного розвитку. Адже не секрет, що рівень і зміст зовнішньоекономічної діяльності прямо залежить від рівня економічного розвитку країни в цілому. Якщо

Україна «стартувала» в реформи, перебуваючи в першій десятці найбільш розвинутих країн світу, то сьогодні вона посідає місце в далекій сотні. За 8 років реформ Україна втратила понад 74 відсотки свого економічного потенціалу, завершила деіндустріалізацію країни. Відбулася декваліфікація робочої сили і деінтелектуалізація суспільства, що в кінцевому результаті сприятиме зниженню якості робочої сили і зниженню конкурентної спроможності українських товарів [7, с.23].

Зрозуміло, що в зазначеній ситуації Україна не зможе вийти на рівень розвинутих країн світу. В кінцевому підсумку це сприятиме перетворенню її на технологічний придаток із відповідною моделлю економіки. Існуючий стан речей потребує внесення серйозних коректив в державну економічну стратегію і направити їх на розбудову такої моделі економіки, яка була б адекватна сучасним досягненням науки, техніки, культури, гарантувала б суверенітет держави. Тому у контексті європейського вибору України, який знайшов своє підтвердження під час президентських виборів, не можна не погодитись з твердженнями тих політиків, які вважають, що «цей вибір не може не ґрунтуватися на ідеях і цінностях соціал-демократії, яка перебуває на чолі або становить впливову політичну силу коаліційних урядів у 13 з 15 країн Євросоюзу» [8, с.38].

Сьогодні ми можемо стверджувати, що в останні роки політика уряду Росії будувалась на основі затвердженого Президентом Б.Єльциним 14 вересня 1995 р. «Стратегічного курсу Російської Федерації щодо СНД», що ставить за мету створення інтегрованого об'єднання під егідою РФ. Історичні обставини та нинішні реалії (створення української держави, де мешкають близько 12 млн. етнічних росіян, притлумлення національна ідентичність українців, економічна розруха, брак державної ідеології) негативно позначилися на складному процесі взаємовідносин між Україною та Росією. Тим часом, стає очевидним, що від того, як розвиватиметься Росія та як розвиватимуться україно-російські відносини в найближчі роки, значною мірою залежатиме регіональна стабільність та безпека, так само, як і успіх реформаторських зусиль в обох країнах.

Вихідним аргументом проти економічного суверенітету на кшталт тези «Україна не може жити без Росії» були підрахунки потенційних втрат України від розриву господарських зв'язків з Росією і іншими країнами СНД. Відповідно називались цифри, які просто приголомшували – 75–85% [9, с.32]. Тому слід пам'ятати, що економіка може виступати як джерело конфлікту. Її роль в нестабільності конфліктних регіонів виявилася критичною.

Не простою, хоч якоюсь мірою й штучною, видається проблема російських національних меншин. Справа в тому, що більшість росіян, які мешкали в неросійських республіках колишнього СРСР, вважали себе громадянами СРСР. Враз ці 25 мільйонів росіян стали етнічними меншинами в іноземних країнах. Хоч російськомовне населення і не є однорідним, воно значно відрізняється за соціальним станом, культурою, мобільністю, змі-

шаними шлюбами та ін., багато хто з цих людей болісно сприймає новий статус як загрозу ущемлення їхніх національних інтересів.

Справа полягає також і в надзвичайній живучості імперського менталітету росіян. Навіть якщо не брати до уваги відверто імперські сили (від компартиїних, з одного боку, до монархічних, з іншого), то доводиться спостерігати його прояви і в середовищі послідовних демократів.

Надзвичайно важливу роль у створенні й загостренні конфліктів відіграє боротьба за політичну владу різних партій і класів. На думку деяких західних аналітиків, цей процес є явищем закономірним, оскільки бюрократія намагається уберегти себе будь-якими способами. Це особливо важливо для пострадянських країн, які успадкували кваліфікований прошарок державної бюрократії, котрий успішно адаптується до нових обставин.

Досить небезпечним джерелом регіональних конфліктів на пострадянських теренах є військовий фактор. По-перше, він проявляється в успадкованій мілітарній психології громадян колишнього СРСР, по-друге, в наявності великої кількості зброї, що опинилася в руках цивільного населення. По-третє, це пов'язано з намаганням Росії утримати своє лідерство на колишньому радянському просторі за допомогою силових «аргументів».

Інше джерело конфлікту – це засоби масової інформації та пропаганди, коли вони виходять за межі інформування громадян, та націлені на розпалювання пристрастей. В ситуаціях, де вже важко отримати доступ до фактів, роль того, що західні політики нарекли «етнічною брехливістю», також має величезний дестабілізуючий ефект [6, с.38].

Досвід національно-визвольних процесів у сучасному світі дає підстави вважати, що відцентрові тенденції в Російській Федерації не ослабнуть, а будуть ставати дедалі відчутнішими чинниками її внутрішньої нестабільності. Остання обставина двояко впливатиме на геополітичну ситуацію. З одного боку, продовження руйнації імперії не може не привести до подальшого послаблення впливу Росії на світові та європейські процеси, буде обмежувати її зовнішні військові можливості, відволікати увагу її керівництва й основних політичних сил від постімперських зазіхань. З іншого боку, можна з певністю сказати, що означені тенденції провокуватимуть імперські кола до рішучих дій, спрямованих на відродження імперії.

Чи існує альтернатива вищезгаданій перспективі? Так, існує. Це побудова в кожній державі надійної системи національної безпеки, що включає, передусім, збройні сили, розміри та боєздатність яких повинні бути адекватними геополітичній ролі держави, і, по-друге, як це не звучить парадоксально на фоні вищевикладених думок, подальше поглиблення економічних зв'язків з Росією.

Говорячи про перспективу розвитку відносин між Україною і Росією в економічній сфері, можна з упевненістю стверджувати, що вони доволі сприятливі. Це пояснюється не лише тим, що протягом останніх десятиліть ці відносини були досить активними. Така впевненість продиктована

економічною ситуацією, що склалася в Європі. Політики обох країн повинні погодитись з тим, що в даний момент Україна і Росія є найбільш прийнятними діловими партнерами одна для одної. Це пояснюється такими причинами:

- ще збереглися можливості для відновлення попередніх взаємовигідних економічних зв'язків;
- приблизно однаковий і досить низький загальний технологічний рівень у базових галузях промисловості;
- труднощі виходу на західні ринки. В міру поглиблення інтеграційних процесів у рамках Європейського Союзу ці можливості найвірогідніше будуть зменшуватися;
- необхідність захисту інтересів власних виробників. Вже сьогодні багато галузей економіки відчувають труднощі з потребою збуту своїх продукції навіть у власній країні. Деякі галузі російської й української економіки вже зараз перебувають на межі банкрутства і продовжують існувати завдяки державним дотаціям.

Є й інші підтвердження перспективності зміцнення економічного співробітництва між двома країнами. Зміцнення економічних зв'язків уявляється найбільш перспективним шляхом підвищення ступеня взаєморозуміння між двома країнами.

Пояснення позиції України стосовно СНД в усьому комплексі їх непростих відносин – надто важлива справа. Зовнішньоекономічна діяльність української держави щодо країн СНД у стратегічному вимірі спрямована на встановлення дружніх, партнерських відносин і повинна бути максимально відкритою, доброзичливою, сприяти налагодженню та розвитку широкого співробітництва на рівноправній, взаємовигідній основі.

Тому стратегічним напрямом для України повинен бути рух як у бік Європи, щонайширша інтеграція в європейські економічні, політичні, культурні структури, так і підтримка на взаємовигідній основі партнерських відносин з країнами колишнього радянського простору. Цей рух об'єктивний і безповоротний, його можна лише уповільнити або прискорити, але зупинити інакше, ніж за допомогою сили, не можливо. До того ж цей процес відбувається одночасно з формуванням нового обличчя самої Європи, вже не розколотої на дві конфронтуючі частини, а такої, що виступає як цілісність у світових співвідношеннях регіональних структур.

Успіх, певна річ, у проведенні такого курсу залежатиме не лише від України. Багато в чому він буде визначатися балансом політичних сил і розвитком подій у Росії, ефективною та вигідною взаємодією з іншими країнами СНД.

Список літератури:

1. Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Україна: альтернативи пошуку. Кри- тика історичного досвіду. К., 1996
2. Крип'якевич І.П. Історія України. Львів, 1990.

3. Лисяк-Рудницький І. України між Сходом і Заходом // Історичні есе. У 2-х т. К., 1994. Т.1. 4. Бжезинский З. Великие преобразования // Политическая мысль. 1994. №3.
5. Горбулін В. Наша мета, наша доля. Місце України в сучасній Європі // Політика і час. 1996. №1. 6. Канцелярук Б., Чумак В. Регіональні конфлікти в сучасній політиці // Нова політика. 1997. №4. 7. Павловський М. Світ і Україна на порозі третього тисячоліття. I перед вибором // Віче. 2000. №1. 8. Медведчук В. Європейський вибір України – історичний шанс для української соціал-демократії // Віче. 2000. №2.
9. Будкин В., Виденко В., Новицкий В., Буряковский И., Малкош Н. Украина и ЕС. Либерализация сотрудничества // Политическая мысль. 1995. №2–3.

Надійшла до редколегії 16.10.2000

*С.І. Максимов, канд. філос. наук, доцент
Нац. юрид. академії України ім. Ярослава Мудрого*

СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЯК ОСНОВНА ПРАВОВА ЦІННІСТЬ

В основі правових норм, прав і обов'язків лежать цінності, або очевидні ціннісні принципи. Можна сказати, що цінності – це «атрибути» права. Завдяки їм право отримує свій зміст, і без них феномен права був би неможливий. Свідомість суб'єкта права спрямована на цінності як на свій об'єкт.

За своєю природою цінності є «ідеальними об'єктами», які певним чином упорядковані. Пізнання цінностей як переваг, предметів любові й ненависті, предметів позитивного і негативного інтересу відрізняється від пізнання теоретичних істин. «Пізнання цінностей не є акт байдужого пристосування до байдужого предмета. Це є акт участі в сутності самої цінності, перебування цінності в самому житті і життя в цінності» [1, с.125].

Основу цінності складає ідея досконалості, що має якість реальної досяжності. Цінності, втілені в життєдіяльності людей, є чеснотами (розсудливість, мужність, мудрість, справедливість), а втілені в бутті речей і подій – благами (блага порядку, культури, цивілізації). Стани чесноти і блага свідчать про наявність моменту абсолютного і довершеного в емпіричному світі, а отже, виявляють і момент особливої вартості і значущості. Усвідомлення суб'єктом в собі цінності, а значить гідності, виступає однією з найглибших засад ідеї права, що відповідає гегелівському виразу «будь особо...» [2, с.98].

Які ж цінності є правовими, тобто такими, завдяки яким право виявляється можливим?

У рамках правового персоналізму статус філософсько-правової аксіоми має твердження про те, що основною правовою цінністю виступає людська особистість, і право існує для людської особистості та її охорони. Однак предметом правового захисту і правового визнання є не стільки емпірична особистість з конкретними інтересами і потребами, які можуть і суперечити праву, скільки її певна властивість. Нею виступає така моральна якість особистості, як автономія, тобто здатність здійснювати вибір